

Tina Palač

Ljubljana

UDK 316.356.2:179.2:343.62:81'27

Pomen jezika v procesu institucionalnega ukrepanja v primerih nasilja v družinah

Pri ukrepanju v primerih nasilja v družinah igra poleg zakonodaje in doktrine vsake posamezne stroke bistveno vlogo interakcija med udeleženiimi akterji. Avtorica poudari pomen jezika v tej interakciji, opozori na proces prepoznavanja žrtve in skupno grajenje zgodbe med žrtvijo in strokovnjakom, s čimer poudari subjektivnost procesa nastajanja vednosti o primeru, v katerega so strokovnjaki sami s svojo osebnostjo neposredno vključeni.

When dealing with violence within the family, in addition to laws and the doctrines of different professions, a crucial role is played by interaction among those involved. The author focuses on the role of language in this interaction, drawing attention to the process of identifying victims and the joint construction of a story by the victim and the expert; in doing so, she emphasises the subjectivity of the process of building understanding of a case, in which experts themselves are directly personally involved.

1 Uvod

S pojmom družina pogosto povezujemo varnost in zasebnost, saj družino in dom dojemamo kot okolje, kamor se človek umakne pred zunanjim svetom in najde razumevanje, ljubezen in podporo. K. Filipčič (2002: 60–61) opozarja, da je to pojmovanje zmotno, saj je glede na raziskave prav v družinskem okolju največ možnosti za različne vrste zlorab. O nasilju med družinskimi člani govorimo, ko posameznik zaradi napada na telesno celovitost, svobodo gibanja in odločanje druge osebe tej povzroča telesno, duševno in/ali spolno trpljenje oziroma posledice (Selič 2010: 31–32). *Zakon o preprečevanju nasilja v družinah* (ZPND, 3. člen), ki je začel veljati februarja leta 2008, opredeljuje fizično, spolno, psihično in ekonomsko nasilje ter zanemarjanje.

Pred zlorabami in nasiljem v družinskem okolju posameznike varujejo za to odgovorne državne institucije: policija, centri za socialno delo, zdravstvo, šolstvo, sodno varstvo in civilna družba (Selič 2010: 39). Pri ukrepanju teh institucij predstavlja pomemben okvir delovanja diskurz, ki ga določata širši zgodovinski in politični kontekst v dani družbi. Družbene percepcije nasilja v družinah se pomembno povezujejo s percepcijami družinskega nasilja posameznikov v dani družbi in določajo odziv posameznika na nasilno dejanje tako v odnosu do njega samega kot do drugih oseb (Sedmak 2006: 181). Pomemben okvir delovanja institucijam predstavljajo še zakonodaja s področja nasilja v družini in razviti strokovni temelji posameznih strokovnih služb, odgovornih za ukrepanje v teh primerih.

Bistveno vlogo pri ukrepanju v primerih nasilja v družinah znotraj teh okvirjev igra interakcija med udeleženiimi akterji, pri čemer je rešitev problematične situacije odvisna od vsega, kar posamezniki prinesejo v ta odnos (Palač 2011: 92). Pri strokovnjaku gre za preplet stopnje strokovnosti in znanja, njegovega poznavanja zakonskih določil, dinamike in zakonitosti dogajanja nasilja v družinah (Selič 2010: 41), njegovih življenjskih ali osebnih izkušenj z nasiljem (Glušič Terbovc 2007: 115)

in njegovih prepričanj, vrednot, predsodkov, stereotipov in mitov, ki so povezani z razumevanjem nasilja v družinah (Kelly 1996a; van der Ent 2001; Filipčič 2002; Urh 2007; Repič 2008). Žrtev v odnos s strokovnjakom prinaša svoje pomene, prepričanja, predsodke, svoje razumevanje dogajanja, razumevanje sebe, odnosov in svojega problema, svoje vire pomoči, želje po spremembi ter rešitve, ki jih prepozna in so zanjo sprejemljive (Čačinovič Vogrinčič, Šugman Bohinc 2000: 178). Storilec v interakcijo vstopa s svojim razumevanjem situacije in svoje vloge v njej ter pozicije žrtve. Institucionalno ukrepanje v primerih nasilja v družinah je v pomembni meri rezultat interakcije med temi diskurzi (Palaić 2011: 92, 111).

2 Interakcija med žrtvijo nasilja in strokovnjaki različnih institucij

Interakcijo med žrtvijo nasilja v družini in strokovnjaki različnih institucij sem preučevala na podlagi konkretnega primera,¹ v katerem je moški izvajal nasilje nad svojo partnerko, s katero sta si v času skupnega življenja ustvarila družino. Pri predstavljanju rezultatov raziskave bom zato uporabljala za povzročitelja nasilja moški in za žrtev ženski spol, čeprav se nasilje v družinah dogaja tudi v drugačnih kontekstih.

2.1 Prepoznavanje lastne pozicije žrtve

Za ustrezno odzivanje na nasilno dejanje mora žrtev dejanje najprej prepoznati kot nasilje. Moški, ki izvaja nasilje nad svojo družino, svoje ravnanje opravičuje z zanikanjem in razvrednotenjem žrtve, ki jo pogosto tudi prepriča, da je kriva za njegova ravnanja in tako nanjo prenese odgovornost za svoje nasilno vedenje (Selič 2010: 32). Racionalizacije, ki jih uporablja nasilnež, vplivajo na to, kako dogodek vidi žrtev. Da bi žrtev definirala dogodek kot nasilje, mora zavrniti razlago moškega in oblikovati alternativo (Kelly 1996b: 116). Pri tem je zelo pomembno, da svojo izkušnjo nasilja poimenuje, da jo ubesedi, saj šele na ta način izkušnja postane realnost (Kelly 1996b: 100). V preučevanem primeru je mama potrebovala veliko pomoči in podpore, tako svoje socialne mreže kot tudi strokovnih služb, da je prepoznala svojo vlogo žrtve in oblikovala alternativo razlagam njenega partnerja (Palaić 2011: 98). Prepoznavanje lastne pozicije žrtve se velikokrat vzpostavlja v interakciji s strokovnimi službami, saj ženska v odnosu z nasilnežem nasilne situacije pogosto racionalizira, kar ji služi kot opravičilo, da nasilneža ne zapusti (Botaco - Begović 1990: 47–50), in razvije tudi druge strategije preživetja (Van der Ent 2001: 33), s čimer nasilnim dogodkom pogosto odvzame pomen in zanika realnost nasilja (Kelly 1996b: 107–108).

1 Preučevano družino so sestavljali mati, oče in otroci, ki so živeli skupaj z očetovima staršema. Na začetku obravnave družine s strani Centra za socialno delo sta oba starša spadala v starostno skupino od 25 do 30 let, njuna izobrazbena struktura je dokončana IV. stopnja izobrazbe. V družini je oče nad materjo izvajal predvsem psihično nasilje, ko je bil pod vplivom alkohola, pa tudi fizično. Fizično nasilje je segalo od blažjih do hujših oblik, saj je v nekaterih primerih mati morala poiskati pomoč tudi v bolnišnici. Po razvezi staršev se nasilje nad materjo ni končalo, temveč se je samo še stopnjevalo, oče pa je začel neposredno izvajati nasilje tudi nad otroki. Otroci so bili očetu priločno sredstvo manipulacije, s katerim je hotel doseči, da bi se mati vrnila domov in nadaljevala s partnerskim odnosom. Nasilje je nanje zelo vplivalo. Različne strokovne službe so ugotovile, da otroci potrebujejo posebno obravnavo. Z namenom zavarovanja otrok pred nasiljem je Center za socialno delo dosegel, da je bil očetu izrečen ukrep prepovedi približevanja materi in otrokom. V času mojega raziskovanja primera tako mati kot otroci niso imeli stikov z nasilnežem, Center za socialno delo pa je vložil tudi predlog za kazensko ovadbo zoper očeta zaradi zanemarjanja in surovega ravnanja z otroki ter zaradi kršitve družinskih obveznosti (Palaić 2011: 88–91, 105).

2.2 Prepoznavanje storilca in žrtve

Prepoznavanje žrtve s strani institucij je lahko zelo težavno, saj družinska situacija velikokrat ni črno-bela, pogosto žrtev in storilec svoje pozicije ne prepoznavata ali ne priznavata, prav tako pa je dinamika odnosa med žrtvijo in storilcem izjemno kompleksna. Pri tem igra pomembno vlogo tudi sam strokovnjak s svojim strokovnim znanjem, prepričanju in vrednostno usmeritvijo, nezanemarljivo vlogo pa imajo tudi njegovi predsodki in stereotipi. Ukrepanje v primerih nasilja koordinira pristojni center za socialno delo, pri čemer mora socialni delavec ob delu z družino ugotavljati, kakšne so dejanske razmere znotraj nje in kakšne ukrepe mora izvesti, da bodo rešitve najbolj ugodne za vse člane družine (Palaić 2011: 93). Pri sodelovanju s pristojno institucijo je zelo pomembno, kdo je verbalno močnejši in kdo jasneje artikulira situacijo, saj je pri prikazovanju svoje resničnosti tako v boljšem položaju. Po mnenju pristojne socialne delavke se mama zaradi dolgoletne pozicije žrtve, zaradi pomanjkanja samozavesti in občutka, da ni sposobna, ni uspela braniti in svoje pozicije ustrezno prikazati. Proces prepoznavanja žrtve se je v tem primeru zaključil, ko se je pristojna socialna delavka na podlagi dogajanja in ravnanja udeleženi v času njene intervencije v družini odločila za podporo mami in urejanje njene življenjske situacije (Palaić 2011: 96–97).

2.3 Skupno ustvarjanje zgodbe

V procesu reševanja neugodne situacije in prepoznavanja žrtve je bistvenega pomena pripovedovanje. Na ta način žrtev svoj problem predstavi strokovnjaku, obenem pa svojo zgodbo uredi, osmisli, jo na ta način lažje razume in poišče rešitve (Urek 2005: 185). V tem odnosu zgodba ni odvisna le od spretnosti pripovedovalca, temveč tudi od spretnosti strokovnjaka, ki je s svojo prisotnostjo in odzivi pomemben spodbujevalec ustvarjanja zgodbe. Tako govorimo o novi, »soavtorizirani zgodbi«, ki sta jo soustvarila žrtev in socialni delavec (Čačinovič Vogrinčič, Šugman Bohinc 2000: 181). Prav zato ne moremo govoriti o objektivnosti in nepristranskosti v strokovnem delu katere koli institucije z uporabniki, saj je proces nastajanja vednosti o primeru odvisen od vseh udeleženi. Namesto pozicije objektivnega zapisovalca pripovedi žrtve in odločevalca gre v primerih reševanja nasilja v družinah za interpretacijo, v katero so strokovnjaki sami s svojo osebnostjo neposredno vključeni. V preučevanem primeru je jasno vidno, da so spremembe v ravnanju in odločitvah mame posledica skupnega prepoznavanja, tako mame kot socialne delavke, kje se mama v danem trenutku nahaja, kako se v tej točki počuti in kako želi situacijo spremeniti. Ker soustvarjanje zgodbe vpliva na nadaljnje intervencije, je bistvenega pomena, da strokovni delavci razumejo, kaj se dogaja v interakciji med uporabnikom in njimi samimi ter da so sposobni svoje interpretacije ter delovanje premisliti (Palaić 2011: 101, 121).

Literatura

- BOTACO - BEGOVIČ, Violeta, 1990: Zakaj ženska ostaja in kam naj gre? Zoran Pavlovič (ur.): *Nasilje nad ženskami: zlasti v družini: seminar, Lovran, 22.-24. 3. 1990*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti. 47–53.
- ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, Gabi, ŠUGMAN BOHINC, Lea, 2000: Učinkovitost (uspešnost) razgovora v socialnem delu z družino. *Socialno delo* 39/3. 175–189.
- FILIPČIČ, Katja, 2002: Miti o nasilju v družini. Zoran Kanduč (ur.): *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti. 60–77.
- GLUŠIČ TERBOVC, Teodora, 2007: Ženska z izkušnjo nasilja v sodnih postopkih. Špela Veselič (ur.): *Na poti iz nasilja: prakse dela proti nasilju nad ženskami*. Ljubljana: Društvo SOS telefon. 111–116.

Družina v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi

- KELLY, Liz, 1996a: Spolno nasilje in feministična teorija. Darja Zaviršek (ur.): *Spolno nasilje. Feministične raziskave za socialno delo*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo. 69–97.
- KELLY, Liz, 1996b: »Ne vem, kako naj temu rečem«: Opredelitev spolnega nasilja. Darja Zaviršek (ur.): *Spolno nasilje. Feministične raziskave za socialno delo*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo. 99–124.
- PALAIČ, Tina, 2011: *Med teorijo in prakso: antropološka raziskava dogajanja ob institucionalnem ukrepanju v primerih nasilja v družinah. Diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- REPIČ, Tanja, 2008: *Nemi kriki spolne zlorabe in novo upanje*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- SEDMAK, Mateja, 2006: Nasilje v družinah. Tanja Renner idr. (ur.): *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko. 163–190.
- SELIČ, Polona, 2010: Dejavno odkrivanje in pogostnost nasilja v družini: podatki in osnova za sodelovanje med strokami. Anton Dvoršak, Liljana Selinšek (ur.): *Nasilje v družini: kazensko pravni, kriminalistični in kriminološki problemi*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede. 31–44.
- UREK, Mojca, 2005: *Zgodbe na delu: pripovedovanje, zapisovanje in poročanje v socialnem delu*. Ljubljana: Založba *cf.
- URH, Špela, 2007: Preseganje institucionalnega, kulturnega in osebnega razizma v socialnem delu. *Socialno delo* 46/4–5. 233–237.
- VAN DER ENT, D. W., 2001: *Nasilje nad ženskami – odgovornost policije: za kvalitetnejše delo policije v primerih nasilja nad ženskami*. Ljubljana: Ženska svetovalnica.
- Zakon o preprečevanju nasilja v družini, 2008: Zakon o preprečevanju nasilja v družini. *Uradni list RS*, 16/2008.